

**ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ Դ. ԴԵՄԻՐՃՅԱՆԻ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՏԱՂ ՍԵՐՆԴԻ
ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՐԵՎՈՐ ՄԻՋՈՑ**

ԷՄԻՆ ՄԱԼԽԱՍՅԱՆ

Բանալի բառեր - Հայրենասիրություն, հայեցակարգ, ոճ, նվիվածություն, դավաճանություն, տարածություն և ժամանակ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Պատմության թեման առաջնայիններից մեկն է եղել Դ. Դեմիրճյանի ստեղծագործական կյանքի տարբեր շրջաններում և գեղարվեստականացվել է ներկայում թողած հետագծի համապատկերում: Պատմությունը Դեմիրճյանն արժևորել է որպես ներկայում շարունակվող անցյալ և ժողովրդի անցնելիք ճանապարհը ուրվագծող լուսարձակ: Հոգվածում փորձ է արվում Դեմիրճյանի՝ պատմության հայեցակարգի ընկալումները բացահայտել վերոնշյալ դիտարկումների համապատկերում:

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Իր գրական գործունեության տարբեր շրջաններում Դ. Դեմիրճյանը հետևողականորեն անդրադարձել է հայոց պատմության առանցքային իրադարձություններին, թերթել նրա «սպիտակ» էջերը, դրանք լրացրել ինչպես հերոսական, այնպես էլ ողբերգական դեպքերի, ժողովրդի հոգևոր մաքառումների գեղարվեստական բարձրարժեք արծարծումներով:

Պատմության թեմայով գրված ստեղծագործությունները, մասնավորապես «Գիրք ծաղկանց» (1935) վիպակը, «Երկիր հայրենի» (1936) հերոսական դրաման և «Վարդանանք» (1956) պատմավեպը տասնամյակներ շարունակ հայրենասիրական դաստիարակության կարևոր միջոցներ են եղել մատաղ սերնդի համար և շարունակում են մնալ աշխարհաքաղաքական անկախատեսելի զարգացումների, այդ համապատկերում՝ պետականության հիմքերի քայքայման, հոգևոր արժեքների արժեզրկման մեր օրերում:

«Գիրք ծաղկանց» ուշագրավ է նյութի ընտրության առումով. «Հայտնի է, որ հայ գրողները, բանաստեղծները, թարգմանիչներն ու վիպասանները ժողովրդի քաղաքական մաքառումները ներկայացնելու հա-

մար նյութ են քաղել պատմության հերոսական անցքերից կամ նահատակների կյանքից: Նրանց ուշադրությունից դուրս են մնացել հայ ժողովրդի գաղափարական մաքառումը: Դեմիրճյանի «Գիրք ծաղկանցն» այն երկն է, որ ի հայտ է բերում այդ թեման՝ նյութ քաղելով հայկական վերածնության ժամանակաշրջանից»¹:

Վիպակի մյուս առանձնահատկությունը, «Էական նորությունն այն է, որ պատմական մեծահոշակ դեմքերի կամ դիցաբանական առասպելական հերոսների փոխարեն Դեմիրճյանը հերոսներ ընտրեց պատմության անանուն ներկայացուցիչներից»²:

Այդ ներկայացուցիչներից յուրաքանչյուրը խորհրդանշում է հայ ժողովրդի կենսունակության հատվածներից մեկը: Վանահոր կերպարով բացահայտում է ժողովրդի կառուցման ոգին ու իմաստությունը, Ղունկիանուսի կերպարով՝ գրի ու դպրության պաշտամունքը, Ջվարթը ստեղծագործ ոգու ու ազատության մարմնացումն է, Հուսիկը՝ վեհության ու անձնագոհության: Այս կերպարներով Դ. Դեմիրճյանը նորություն բերեց պատմության հայեցակարգի՝ պատմական նյութի մշակման մեթոդաբանության բնագավառում՝ «Շարժառիթների վաղեմի մեթոդից շրջադարձ կատարելով դեպի պատմական հիմքերից գեղագիտությունը»³:

Դ. Դեմիրճյանի՝ պատմական թեմայով գրված ստեղծագործություններն ունեն ճանաչողական լայն նշանակություն և կարող են մեծապես նպաստել միջառարկայական կապերի ամրապնդմանը: Այս առումով ուշագրավ է «Երկիր հայրենի» հերոսական դրաման, որտեղ նկարագրված դեպքերը տեղի են ունենում Գագիկ Երկրորդ արքայազնի գահակալության ժամանակ: Գագիկ Երկրորդի կերպարը նախ և առաջ հետաքրքիր է որպես ժողովրդին միավորող, անձնական օրինակով հերոսականության մղող անհատականություն մարմնացում:

Քննադատության կողմից նկատվել է, որ Դ. Դեմիրճյանն օգտագործել է մի շարք խորհրդանիշներ՝ բուրգ, պարիսպ, աշտարակ, հող, խիղճ, արյուն և այլն, որոնք յուրովի բացահայտում են հայ մարդու ոգին, ազատատենչությունը, անհանդուրժողականությունը:

Դեմիրճյանը յուրովի հակադրվում է Ե. Չարենցի «Չի եղել մեր գայլը պղնձյա» բանաձևմանը: Այդ հակադրությունը հնչում է Գագիկ Երկրորդի շուրթերով. «Ինձ գայլ են ասում և ճշմարիտ՝ ես գայլ եմ և այս օրերս կպատառոտեմ բյուզանդական գայլին»:

¹ Աղաբաբյան Ս, Հայ սովետական գրականության պատմություն, Եր; 1986, էջ 371:

² Նույն տեղում:

³ Թամրազյան Հր. «Գիրք ծաղկանցի» պատմական հիմքերը, Տես Դերենիկ Դեմիրճյան, Եր, 1977:

Հայրենական պատերազմի տարիներին Դ. Դեմիրճյանը գրեց «Վարդանանք» պատմավեպը, որը ոչ միայն հայ, այլև նախկին Խորհրդային միության վիպասանության անվիճելի գլուխգործոցներից մեկն է: Նա այսպես է ներկայացնում վեպը գրելու շարժառիթը. «Վարդանանք» պատմավեպը ես գրեցի Հայրենական պատերազմի ժամանակ, երբ վճռվում էր մեր հայրենիքի լինել-չլինելու ճակատակագրական խնդիրը: Ես զգացի, որ «Վարդանանքի» պահանջը օդի մեջ է: Ես հիշեցի հինգերորդ դարը, հայ ժողովրդի կյանքի ու մահվան կռիվը պարսից բռնակալության դեմ, և քանի որ ժողովուրդը դուրս էր եկել Հայրենական պատերազմի, ես կամեցա հիշեցնել նրան, որ նա հնում շատ է ունեցել հայրենիքի պաշտպանության պատերազմներ, որոնց մեջ ամենամեծը Վարդանանց պատերազմն էր»¹:

Դ. Դեմիրճյանը քաջ գիտակցում էր, որ օդից կախված էր նաև հայ ժողովրդի լինել-չլինելու վտանգը: Բանն այն է որ Թուրքիան հարմար պահի էր սպասում պատերազմ հայտարարելու Խորհրդային միությանը և անհամբեր հետևում էր Ստալինգրադի ճակատամարտին: Եվ եթե Ստալինգրադն ընկներ, ճանապարհ կբացվեր դեպի Անդրկովկաս, և թուրքական զորքերը Խորհրդային միություն կներխուժեին Հայաստանի ու Վրաստանի սահմաններից: Ուստի, Դ. Դեմիրճյանն ազգային պատմության սյուժեներին ու կերպաններին է դիմել այն հստակ և սպառիչ գիտակցությամբ, որ ամեն մի ժողովուրդ իր արմատների, իր պատմության շարունակությունն է: Հայոց պատմության էջերում նրան հետաքրքրել է ոչ թե եղելությունների արտաքին տեսքը, այլ պատմական տվյալ դրվագի բարոյական խորհուրդը, մասնավորապես այն շերտերի բացահայտումը, որոնք այս կամ այն կերպ խոսում են արդիականության հետ:²

Դ. Դեմիրճյանի նպատակը Վարդանանց ոգով ռազմաճակատում կռվող հայ զինվորներին ոգեշնչելն է եղել, ինչը հույժ արդիական է նաև մեր օրերում մատաղ սերնդի հայրենասիրական դաստիարակությունը նպատակաուղղված կազմակերպելու համար:

Հայրենասիրության, նվիրվածության, անձնագոհության հիանալի օրինակ կարող են հանդիսանալ վեպի Վարդան Մամիկոնյանի, նրա որդու՝ Զոհրակի, Ատոմ Գնունու, Արտակ Մոկացի, Վահան Ամատունու ու էլի շատ ավելի կերպարներ, որոնց համար հայրենիքը անգնահատելի սրբություն է: Նրանք են համախմբում ժողովրդին, ոգեշնչում և Անձներս վար դնենք, աշխարհք ազատենք» կարգախոսով:

Աշակերտներին պետք հասանելի դարձնել, որ Հազկերտի նպատակը ամեննին էլ հայ ժողովրդի կրոնափոխությունը չէր: Դա քաջ գտակ-

¹ «Սովետական Հայաստան» ամսագիր, 1947, № 9:

² **Աղաբաթյան Ա.**, Հայ սովետական գրականության պատմություն, էջ 369-370:

ցում էին Վարդան Մամիկոնյանը և նրա համախոհ իշխանները, հոգևորկանները, ժողովուրդը:

Տիգրան մեկնելուց առաջ Վարդան Մամիկոնյանը հեռատեսորեն հաշվի է առնում դեպքերի հնարավոր զարգացումների բոլոր տարբերակները, անգամ՝ վատթարագույնը: Չի բացառում, որ Տիգրանում կարող է նաև ոչնչացնեն իրենց. «Նաև կարող են ոչնչացնել մեզ: Պատրաստ եղեք սրան նաև: Գնացողներից մնացողներին ավանդ՝ շուտափույթ կազմել տերունական գորքը նախարարական գորագնդից: Տեր Գնունյաց, քեզ վրա է ընկնում այս գնդի գլխավորումը: Ինչպես նաև Համազասպ իշխանի վրա՝ հանդերձանքը և զինապաշարը: Ռշտունյաց իշխանը, ինչպես մյուսները, կմիավորվեն նախարարներին: Ահա բոլորը, տյարք: Ուխտյալներ եք: - Ուխտյալներ ենք: - Մի վերջին խոսք ևս,- ասաց Վարդանը,- մի մոռացեք ռամիկին, քաշեցեք գործի մեջ: Բարձր հրահանգ - թույլ չտաք թշնամիներին ժողովրդին վաղաժամ, խռովությամբ կռվի հանեն: Իմացե՛ք, ռամիկը մեր ուժն է»¹:

Վարդան Մամիկոնյանի կերպարը հայրենասիրության խորհրդանիշ է, և փորձը ցույց է տալիս, որ աշակերտներն ամենայն ուշադրությամբ են հետևում նրա մասնակցությամբ զարգացող գործողությունների ընթացքին: Հայրենասիրությունը, սակայն, նրա համար «Միտում չէ, այլ որոշակի պատմահայեցողությունից բխող գեղարվեստական սկզբունք անհատը և պատմությունը, ժողովուրդը և հերոսը համադրումով»²:

Հայրենասիրությունն ու հերոսականը Վարդան Մամիկոնյանի կերպարում ներկայացված է ոչ միայն «Հայոց պատմության նահատակների սիրանքի մեջ հայրենասիրության, պետականության և քաղաքական կողմնորոշման այն թանձր շերտը, այլ առավելապես որպես կյանքի, գոյության, աշխարհի, հոգեկան լիաբուռն զգացմունքների համար մղվող պայքարի գիծ»³:

Վարդան Մամիկոնյանը հերոսականության բացառիկ օրինակ է ցույց տալիս Ավարայրի ճակատամարտում՝ անձնական օրինակով ոգեշնչելով գորագնդերին, աշխարհագրայիններին. «Դուրս գալով ափ՝ Վարդանը նույն սլացիկ թափով զարկեց, մխրձվեց պարսիկների թեթևացած միջոցի վրա: Ռազմադաշտի արևելակողմյան բլրից կռվին հետևող պարսիկ մեծամեծերը Միհրներսեսի, Պերոզի նախարարներից, Վասակի և Գաղիշոյի հետ ուշադրություն սևեռվեցին Վարդանի այս շարժման վրա: Նյուրսավալուրտը այդ համարեց մի գլխավոր, հասարակ խաբկանք, որին

¹ Դ. Դեմիրճյան, Երկերի ժողովածու 14 հատորով, հ.7. Եր., «Հայաստան» հրատ., 1983, էջ 390:

² Արզումանյան Ս. Սովետահայ վեպը, Գ. 1. Եր., «Հայաստան» հրատ., 1967, էջ 542:

³ Մաղոյան Հ. Դերենիկ Դեմիրճյան, Եր., «Հայաստան» հրատ., 1986, էջ254:

իսկոյն կհետևի նրբորեն մտածված իսկական հարվածը: Մի վայրկյան իսկ մտքով չանցկացրեց, որ հենց այս էր ամեն ինչ: Մակայն պարզունակ, անճկուն մի շարժում նա երբեք չէր սպասի նշանավոր գորավարից» (8,589): Այնուամենայնիվ, «թշնամու համար զարմանալին այն էր, ու այդ պարզն ու դյուրինը խճճեց և դժվարացավ, և Վարդանը խլեց մարտի ձեռներեցությունը» (8, 590): Նա կովում էր ողջ ուժով ու ատելությամբ: «Նրա ճանապարհը լցվեց դիակներով, վիրավորներով: Նա թաթառի պես գնում էր, շրջվում այս ու այն կողմ, և ոչ մի հնար չկար նրա առջև կանգնած» (8, 593):

Ավարայրում շատ շատերն են զոհվում՝ Վարդանը, նախարաներից տասնիակներ, հոգևորականներ, բայց կենդանի մնացածներն իրենց Վարդանանք են համարում. «Հայ ժողովուրդը գործում էր իր վերջին ճիգը անգութ, սկսվում է թշնամու մաշման երկարատև, ծանր շրջանը: Արյանոդող հայ գորքն իր մեծ զոհերի գնով հիմք է դրել հաղթության, զոհեր, որ եղան դավաճանության շնորհիվ»: (8, 606):

Վեպն ավարտվում է իմաստալից վերջաբանով, որը ուսուցողական կարևոր միջոց կարող է հանդիսանալ աշակերտների համար. «Մենավոր մի դամբարան է ծածկում իր տակին ամփոփված մի հոգու հավերժական հանգիստը: Ասում են, որ Վարդանն է այդտեղ: Ճշմարիտ է դա, դժվար է ասել: Բայց դաշտավայրի վճիտ լռության մեջ երբեմն կլսես մի կոկորդային մեղեդիի գեղգեղանքը: Դա վանական է թերևս, կամ այլ անցորդ, կամ մի խումբ մարդիկ: Այդ մեղեդին երգվում է այն պահին, երբ ոտը դնում են Ավարայրի դաշտավայր: Դարերի հին երգն է դա նվիրված Վարդանանց: Ահա այդ հավերժական երգի մեջ էին ավելի ճշմարտորեն ամփոփված Վարդանը և Վարդանանք» (8,608):

Հայրենասիրության մարմնացումներ են նաև Ատոմ Գնունին, Գարեգին Սրվաձայանցը, , Ընծայոց Արսենը, Արծվին՝ Վարդան Մամիկոնյանի թիկնապահը, նրա պահապան հրեշտակը, ով միշտ Մպարապետի կողքին էր: Սրանց միջոցով է անհրաժեշտ, որ դպրոցականները լավ ճանաչեն հայրենիքը, նրա նվիրյալներին, հպարտանան նրանցով, հետագայում ձգտեն նմանվեն նրանց:

Առանձնապես ուշագրավ է Արտակ Մոկացի կերպարը, ում Վարդան Մամիկոնյանը համարում է իր հույսը. «Մյուսը այս դաշտում չէ մեր հաղթությունը, այն մեր լեռների, մեր սրտերի մեջ է: Եթե կրնկնեմ այստեղ, և մերոնք կսկսեն խառնաշփոթը, հույսս դու ես և քեզ աջակից շինականները և ովքեր կմնան կենդանի: Ամենավճռական պահին կանոնավոր նահանջի կբերես խառնաշփոթը, շարունակ հարվածելով կնահանջես, կքաշես լեռները և կոչնչացնես» (8. 573):

Վարդան Մամիկոնյանից շատ բան է սովորել Արտակ Մոկացը ամենավճռական պահերին նա երբեք չէր ասում «առաջ» ասում էր՝ «Իմ հետևից» ինչը շատ ոգևորիչ էր բոլորի համար:

«Վարդանանքը» նաև խիստ ուսուցողական է ազգադավության, իշխանատենչության վերաբերյալ դպրոցականների մոտ համապատասխան վերաբերմունք ձևավորելու առումով, որովհետև մեր մեջ միշտ էլ եղել են ու կան նաև վասակներ, գաղիշոներ և նրանց նմաններ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Դ. Դեմիրճյանի «Վարդանանք» վեպն իր գեղարվեստական բովանդակությամբ խիստ արդիական է նաև մեր օրերում, որովհետև թեպետ ժամանակները փոխվում են, բայց նույնն են մնում ինչպես հայրենիքի խկական նվիրյալները և դավաճաններն ու աթոռակոթի տվողները: Պատմության թեմայով գրված Դեմիրճյանի ստեղծագործությունները խիստ արդիական են մեր օրերում և մեծապես կարեղ են նպաստել մատաղ սերնդի հայրենասիրական դաստիարակության ճիշտ կազմակերպանը:

Эминь Малхасян, Восприятие Дереником Демирчяном исторической концепции, как важного способа патриотической воспитания - На разных этапах своей литературной деятельности Дереник Демирчян последовательно обращался к разным периодам армянской истории, представлял трагическое и героическое, освещал не только славные события освободительной борьбы, но и духовной борьбы.

Его произведения на историческую тематику, особенно книга «Книга цветов» и исторический роман «Вардананк», были важным средством патриотического воспитания поколений и продолжают оставаться в наши дни непредсказуемых геополитических событий.

Автор написал «Вардананк» во время Великой отечественной войны, когда судьба армянского народа тоже была под угрозой.

Дело в том, что Турция ждала подходящего момента для объявления войны Советскому Союзу, ждала исхода Сталинградской битвы. Если бы Сталинград пал, турецкие дивизии вторглись бы в Советский Союз от границы с Арменией... И последствия предсказать было нетрудно.

«Вардананк» был вызовом героизма армянским воинам, сражающимся на поле боя, ярким примером патриотического воспитания на примере героев Вардананка, что также очень актуально и сегодня.

Emin Malkhasyan, Derenik Demirchian's perception of historical concept, as an important method of patriotic education - During different stages of scientific activity, Derenik Demirchian consistently explored different periods of Armenian history, looked through the white pages of it, presented the tragic and heroic parts and highlighted not only magnificent events of the liberation struggle, but also Spiritual struggles.

Derenik Demirchyan's historical works, especially the novels "The Book of Flowers" and "Vardanank", were represented as important patriotic educational tools for generations and continue to be in the same position even nowadays.

"Vardanank" was written during the period of The Great Patriotic War, when the Armenian's destiny was in danger.

The thing is that Turkey was waiting for the right moment to declare war on the Soviet Union and was waiting for the result of the Battle of Stalingrad. If Stalingrad had lost the war, the Turkish divisions would have invaded the Soviet Union from the Armenian border...So the ending was not difficult to predict.

"Vardanank" was a challenge to the Armenian soldiers, who were fighting on the front, a shining example of patriotic education which is very up-to-date.

Ուղարկվել է խմբագրություն 13.06.2022թ.

Գրախոսվել է 19.06.2022թ.

Ստորագրվել է տպագրության 21.06.2022 թ.